

УЧАСТЬ ПРОФСПЛОК В УКРАЇНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В 1920-ті РОКИ

У статті на основі значного фактичного матеріалу розкривається процес українізації профспілок Півдня України (Одеси, Николаєва, Херсона, Первомайська, Зінов'ївська) протягом 1920-х років. Розглянуто також українізаційну діяльність профспілок, спрямовану на поширення сфери вживання української мови серед робітників та службовців, яка заключалась у культурно-освітній та масовій роботі. Увагу приділено висвітленню успіхів та труднощів, які існували на шляху українізації профспілок. На жаль, вже на початку 1930-х років українізаційна діяльність профспілок фактично припиняється, а до їх завдань додається боротьба з "проявами націоналізму".

Проблеми, пов'язані з функціонуванням української мови, на сьогоднішній день викликають жвавий інтерес у суспільстві. Ще й досі тривають суперечки про доцільність переведення на українську мову освітніх та державних установ, організацій та підприємств. Особливо актуальним це питання залишається у південних містах. Тут і нині неадекватну реакцію викликають спроби переведення на українську мову шкіл, вузів тощо. У деяких містах місцеві органи влади прийняли рішення про функціонування російської мови як державної нарівні з українською, що суперечить Конституції України. Історики, політологи погоджуються з тим, що питання мови необхідно вирішувати з максимальною толерантністю, тактовністю. Для цього не зайвим було б вивчити та скористатися досвідом проведення політики українізації у 1920-х роках.

Дослідженню українізаційних процесів у ті роки присвячено чимало праць вітчизняних [1] та закордонних [2] істориків. Вивчалися як загальні питання [3], так і окремі галузі. Зокрема, розглядали підлягали процеси українізації вищих органів

влади та управління [4], освіти, держапарату [5], партії [6]. Досліджувалися також українізаційні процеси у профспілковій сфері. Велику роботу у цьому напрямі провів П. М. Бондарчук [7]. Він вивчав українізацію в основному у загальноукраїнському масштабі, приділивши Півдню лише незначну увагу [8]. Тому автор ставить своєю метою прослідкувати особливості українізаційного процесу у профспілках південного регіону, охопивши зокрема територію колишніх Николаївської, Херсонської, Одеської, Зінов'ївської та Первомайської округ. Вибір теми обумовлений, по-перше, її актуальністю, по-друге, тим, що вона є часткою загального дослідження автором українізаційних процесів на Півдні України у ті роки, і по-третє, її недостатнім вивченням в історіографії.

Українізація профспілок стала однією зі сфер загального українізаційного процесу в республіці. В її складі можна виділити кілька пов'язаних між собою напрямів: 1) українізація самих профспілок, що передбачало переведення на українську мову діловодства, українізацію профапарату та культури

тиву; 2) українізаційна діяльність профспілок серед робітників та службовців, яка виявлялася у формі культурно-освітньої та масової роботи. Слід погодитися з П. М. Бондарчуком, що українізація профспілок була важливим заходом, оскільки "залишити їх не українізованими означало ослабити їх можливості як "передавального паса", послабити до них довір'я з боку українських робітників та службовців" [9]. Крім того, вона давала можливість призупинити подальший процес русифікації серед членів профспілок та почати зворотний процес.

Профспілки та їх лідери підлягали загальнодержавному законодавству як частина держапарату, а також були предметом обговорення та постанов партійних та профспілкових органів. Згідно з ними перш за все мали українізуватися ті спілки, які мали безпосередній зв'язок з українськими селянськими масами, зокрема трудцукор, робітників землі й лісу (далі — робземліс), робітників освіти (далі — робос), транспортників.

У південних округах питання українізації обговорювались на засіданнях правлінь профспілок, профспілкових конференціях, на засіданнях президій та пленумах окрпрофрад профспілок (ОРПС). Цьому питанню приділяли також увагу виконавчі та партійні комітети. Так, вересневий 1923 р. пленум Одеського губкому рекомендував професійним органам широко розповсюджувати українську мову серед своїх членів. За календарним планом, виробленим губернськими органами, профспілки мали українізуватися у три етапи: до 15 листопада 1924 р.— спілки робземліс, робос, радпрацівників, медсанпраця, харчовиків; до 1 лютого 1925 р.— будівельників та транспортників; до 1 травня 1925 р.— решта окрвідділень профспілок.

Однак автор вважає, що зазначені терміни були прийняті без урахування наявного стану речей. Тут треба було врахувати той факт, що основна маса пролетаріату, яка належала до профспілок, мешкала в містах або селищах міського типу, а тому його національний склад наближався до національного складу міст, який у той час був у південному регіоні неукраїнським. Так, обстеження у 1923 р. великих промислових підприємств виявило, що

серед робітників та службовців Одеси було лише 23 % українців, могли розмовляти українською мовою лише 18 %, читати — 7,2 %, писати — 4,3 % (табл. 1) [10].

Крім того, показники Одеси були найнижчими порівняно з іншими промисловими центрами України.

Низький відсоток українців серед пролетаріату обумовлював невелику їх частку і у складі профспілок. Так, у 1922—1923 рр. серед членів Миколаївської профорганізації українці становили лише 13,4 %, тоді як росіяни — 66,0 %, євреї — 15,9 %.

Українізаційний процес у сфері профспілок можна умовно поділити на два етапи: 1923—1925 рр.— організаційний, 1925—1929 рр.— період найбільших досягнень, з 1930 р.— деукраїнізаційний.

Під час першого періоду створювались гуртки та курси з вивчення української мови профпрацівниками. Так, у Миколаєві на 1 березня 1924 р. українську мову вивчали у гуртках, створених при спілках робземліс, робос, радпрацівників. Її можна було також вивчити і на звичайних курсах, які працювали для службовців держапарату. Починало переводитись на українську мову діловодство, приділялась увага збільшенню частки українців у профорганах. Дещо активізувалась робота після того, як у травні 1924 р. було створено Всеукраїнську раду професійних спілок (ВУРПС, до цього існувало Укрбюро ВУРПС) та всеукраїнських комітетів (ВУКів).

Більш-менш значних результатів вдалося досягти у Первомайській окрузі. На початку 1925 р. там було цілком українізовано спілки робземліс, робос, на 75—80 % — нарзв'язок та робкомгосп, на 25—50 % — ОРПС, медсанпрацю, будівельників, робітників мистецтва (далі — робмис), нархарч та шкірників. Майже зовсім не українізувались спілки радпрацівників, металістів, місцевого транспорту. Серед 23 профактивістів добре знали українську мову 5(21,7%), задовільно — 9(39,1 %), слабо — 6 (26,1 %), взагалі не знали троє (13,0 %) [11].

Активна робота по українізації південних профспілок фактично розпочинається з 1926р. У цей період особливо активізується такий метод

Таблиця 1

Національний склад та знання української мови робітниками та службовцями 29 найбільших промислових підприємств Харкова, Києва, Донбасу, Одеси у 1923 р. (%)

Назва міста (регіону)	Національний склад				Знання української мови		
	українці	росіяни	євреї	інші	говорять	читають	пишуть
Харків	64,5	28,5	3,8	3,2	40,8	55,7	25,7
Київ	49,5	32,5	10,2	7,8	45,7	43,3	29,7
Донбас	44,1	50,3	—	5,6	30,0	21,0	16,0
Одеса	23,7	36,4	31,6	8,3	18,0	7,2	4,3

українізаційної роботи, як поповнення лав профорганізації та її активу за рахунок українців. Здійснення цього методу полегшувалося активізацією міграцій селян, які йшли до міста, поповнюючи лави робітничого класу.

Найзначніших результатів у напрямі збільшення питомої ваги українців серед пролетаріату вдалося досягти у 1929 р. (табл. 2) [12].

З таблиці видно, що відсоток українців у складі пролетаріату на Півдні коливався від 24,3 % в Одеській окрузі до 68,8 % у Первомайській, причому у Зінов'ївській, Первомайській та Херсонській округах він навіть перевищував загальноукраїнський (57 %). З огляду на національний склад регіону це було значним досягненням.

У 1930 р. деякі профспілки у таких округах, як, наприклад, Херсонська, складались майже виключно з українців. Так, по окремих херсонських спілках (нархарч, залізничники, профорганізація морпорту) відсоток останніх коливався у межах 90 %. При цьому залишалися й такі профспілки, де українців не було взагалі або дуже мало (шкірників, швейників).

Але, незважаючи на успіхи, Південь продов-

жував відставати від інших регіонів України. Так, серед пролетаріату Полісся українці у 1929 р. становили 65,7 %, Правобережжя — 66,5 %, Лівобережжя — 68,8 %, Дніпровського району — 61,3 %, Степу — 46,0 %, Гірничого — 42,1 % [13].

За більш ніж трирічний період між профспілковими переписами вдалося також досягти значних успіхів у напрямі поширення української мови серед робітників та службовців. При порівнянні результатів обох переписів треба враховувати той факт, що під час їх проведення запитання стосовно мови ставилися по-різному: у 1926р.— "Мова, якою вмієш розмовляти", а у 1929р.— "Мова, якою розмовляєш у родині". Звісно, що кількість осіб, які володіли українською мовою, була більшою за тих, хто розмовляв нею в родині. Тому при першому формулюванні питання показники перепису 1929 р. могли б бути більшими. Але й наявні дані свідчать про безсумнівне поширення функціонування української мови в середовищі робітничого класу (табл. 3) [14].

Як і у випадку з національністю, частка тих, хто розмовляв у родині українською мовою, була у степовому регіоні найнижчою порівняно з іншими

Таблиця 2

**Національний склад та ступінь володіння українською мовою
робітниками південних округ за даними профспілкових переписів 1926 та 1929 рр. (%)**

Назва округи	Кількість робітників-українців		Кількість робітників, які володіли українською мовою	
	1926 р.	1929 р.	1926 р.	1929 р.
Зінов'ївська	66,9		37,4	—
Миколаївська	43,4	47,7	11,7	20,3
Одеська	23,9	24,3	10,6	11,6
Первомайська	64,8	68,8	56,8	65,9
Херсонська	48,9	64,3	24,4	40,3
По Україні	49,9	57,2	33,2	43,9

Таблиця 3

Розмовна мова пролетаріату за даними переписів 1926 та 1929 рр.

Райони	Відсоток осіб, що розмовляють			
	українською мовою		російською мовою	
	1926 р.	1929 р.	1926 р.	1929 р.
Полісся	47,1	48,9	51,1	35,8
Правобережжя	49,8	62,5	44,3	24,2
Лівобережжя	46,3	56,2	61,4	40,6
Степ	19,5	29,7	77,9	61,2
Дніпровський	32,8	47,5	72,2	49,1
Гірничий	15,3	23,1	80,4	73,8
По Україні	33,2	43,9	66,0	49,1

(крім Гірничого). Як видно з табл. 3, вона коливалася від 11,6 % в Одеській окрузі до 65,9 % — в Первомайській.

Тут треба зауважити, що відсоток осіб, які вміли читати і писати українською мовою, тобто фактично володіли нею, було більшим за тих, хто вживав її в родині. Так, в Одеській окрузі вміли читати українською мовою 44,3 % робітників, писати — 38,3 %, у той час як розмовляли в родині всього 11,6%. Така ж ситуація спостерігалася і в інших південних округах. Таким чином, перепис 1929р. дещо занижує дані про рівень володіння українською мовою пролетаріатом південних округ.

Збільшилася й кількість українців у складі профапарату. Так, якщо за даними на 1 березня 1924 р. навіть серед низового профактиву (завкоми, місцевкоми, уповноважені) Миколаєва було 23,7 % українців [15], то в кінці 1920 років українці у профапараті становили понад 50 % (табл. 4) [16].

Керівники профорганізацій, хоч і дуже повільно, але все ж підвищували свої знання з української мови (табл. 5) [17].

Однак успіхи, яких вдалося досягти у галузі українізації профспілок на кінець 1929 р., не означають, що цей процес відбувався безболісно. Незважаючи на кількісне збільшення українців у профорганізаціях (до речі, великі цифри могли існувати лише на папері), українська мова, особливо в Одесі, майже не вживалася, збори, засідання проводилися російською мовою. Залишилося й зневажливе ставлення до українізації. Якщо який-небудь член спілки висловлювався українською мовою, він не знаходив розуміння, з нього кепкували, це було чимось надзвичайним.

Досить значний спротив українізації чинив і профактив. Навіть у 1929—1930 рр. з боку останніх переважав формалізм, несерйозність у ставленні. Характерним є приклад миколаївського профактиву. Так, у квітні 1929 р. Миколаївська ОРПС мала відрядити трьох чоловік на курси українознавства для вищих лав профактиву, які організувала ВУРПС у Києві. Але з'явилися тільки двоє, й ті без жодних засобів для існування. Третій приїхав із значним запізненням, через що його повернули назад [18]. У 1931 р. заступник голови комісії з українізації, який обстежував установи та заводи, песимістично зазначав, що він не бачить жодних перспектив українізації профспілок. Ні на заводах, ні в установах українська мова не вживалася. Українська культура не запроваджувалася, низові профорганізації цим не займалися. Під час перевірки рад-апарату жодна особа з техперсоналу профспілок не з'явилася. Навіть для участі у перевірочних комісіях із 112 осередків надіслали своїх представників тільки три [19].

Питання українізації профспілок не раз були предметом обговорення під час роботи окружних

пленумів ОВК, ОПК, зібрань, конференцій тощо. Усі вони підкреслювали дуже повільний темп цього процесу й радили його пошвидшити. Так, наприклад, другий пленум Миколаївського окружного КП(б)У у липні 1925 р. відзначив "млявий темп українізації професійних установ". Через три роки (3 червня 1928 р.) третій пленум Миколаївського окркомун знов констатував "кволю українізацію профспілкових кадрів" і пропонував "приступити до масової українізації серед спілок, популяризації цінностей української культури; узятися за систематичний добір українських кадрів, особливо культпрацівників, більш рішуче вживати українську мову в масовій профспілковій роботі" та ін [20]. Робота у галузі українізації ні в одній окрузі жодного разу не була названа задовільною.

Позитивним досвідом українізаційної роботи профспілок було намагання залучити до активного сприяння українізації молодь, фахівців. Останні, як відомо, відзначалися упередженим ставленням до українізації. Миколаївська ОРПС у березні 1929р. скликала загальноміську конференцію лікарів, інженерів, техніків, майстрів, викладачів вузів та профшкіл на тему: "Українізація та завдання фахівців". На конференції були присутніми близько 300 чол. В процесі її роботи було констатовано, що стан українізації фахівців Миколаївщини та їх участь у культурному будівництві незадовільні. Конференція поставила перед фахівцями завдання прискорити темпи власної українізації, опанувати ними українську мову; використати сили секції наукових працівників для популяризації питань з історії української культури та літератури серед інших прошарків фахівців, українізувати масову роботу, виступати українською мовою, допомагати у виправленні мови газет "Красный Николаев" та "Червоний плугатар" [21].

Таблиця 4

**Національний склад апарату профспілок
Одеси у 1928 та 1929 рр. (%)**

Рік	Українці	Росіяни	Євреї	Інші
1928р.	50,2	20,8	23,2	5,8
1929	53,2	20,9	19,6	6,3

Таблиця 5

**Результати засвоєння української мови
профактивом Миколаєва
у другій половині 1920 років (%)**

Дата перевірки	I категорія	II категорія	III категорія
1927р.	18,2	30,3	39,4
1928р.	15,9	39,7	44,4
1929р.	24,3	40,0	35,7

Важливим напрямом українізаційної роботи профспілок була культурно-освітня діяльність, яку здійснювали профспілкові клуби, бібліотеки. Успішна робота цих закладів мала б позитивний вплив на українізацію робітництва та службовців. Однак цього не сталося. Українізаційна робота цих закладів до кінця 1920 років так і не досягла належного рівня, а показники їх діяльності були значно нижчими, ніж у неспілкових культурно-освітніх організаціях.

Профспілкові клуби просували українську культуру в маси різними методами: гурткова робота, художня, організаційно-масова. Однак навіть у другому, найбільш плідному українізаційному періоді (1926—1929 рр.), зламу в бік української мови не відбулося. Національний склад членів клубів був близьким до національного складу профорганізації. Так, членами Одеських клубів було 22,2 % українців, 33,4 % росіян та 40,8 % євреїв [22]. Тому навіть самі члени клубів інколи чинили опір впровадженню української мови в роботу клубів. Так, був випадок, коли робітники-залізничники відмовилися слухати лекції українською мовою. Тому для проведення українізаційної роботи в таких умовах необхідні були кваліфіковані працівники. Однак, особливо у містах, брак таких відчувався дуже гостро (табл. 6) [23].

Як бачимо, в апараті клубів українці становили меншість, ще меншим був відсоток тих, хто розмовляв українською мовою. Не набагато краще володіли нею й керівники гуртків. Тому не дивно, що з 337 спілкових клубів Одеси у 1927р. 81,3% проводили свою роботу російською мовою, а лише 13,1 % — українською

(табл. 7). Як зазначалося у документі, "взагалі робота по клубах поставлена добре, але російською мовою".

Стан речей в галузі українізації дещо покращився у кінці десятиліття (див. табл 7) [24].

Як свідчать дані табл. 7, наприкінці другого українізаційного періоду вдалося значно збільшити частку масової культурно-освітньої роботи, яку профспілки здійснювали українською мовою. Підвищився й відсоток тих видів роботи, яка проводилася мовами національних меншин.

Слабким місцем українізації культосвітньої роботи профспілок були профспілкові бібліотеки. На перешкоді стояло іноді ставлення бібліотекарів. Так, в Одесі з усіх спілкових бібліотекарів українцями були 9,8%, українською мовою володіли 23,5 % [25]. У документі зазначалося, що основна маса бібліотекарів українізаційну роботу не проводила, не вивішувала рекомендаційних списків, не знайомила читачів з літературними новинками. У Миколаєві були випадки, коли у бібліотекаря просили яку-небудь українську книжку, він радив приходити завтра, коли її відшукають, а сьогодні взяти російську.

Дуже низьким був фонд української книжки в профспілкових бібліотеках, крім того, дуже повільними темпами відбувалося його поповнення. Так, у Миколаєві весь фонд профспілкових бібліотек становив 100 000 примірників, а український у ньому — лише 7000 (7 %) [26].

У трохи кращому стані були бібліотеки спілки робітників освіти. Тут більше було не тільки українських книг, а й попит на них. Так, у Миколаєві упродовж 1928р. працював семінар бібліотечних працівників. Було проведено дослідження, яке ви-

Таблиця 6

Національний склад і розмовна мова апарату та персоналу спілкових клубів Одеси на 1 лютого 1927 р.^{10/}

Посада	Національний склад				Розмовна мова			
	українці	росіяни	євреї	інші	українська	російська	єврейська	інша
Члени правління клубів	21,5	34,1	40,0	44	14,7	73,7	10,6	1,0
Керівники гуртків	19,9	42,5	35,3	2,3	24,4	62,8	12,4	0,4

Таблиця 7

Масова та культурна робота в профспілкових клубах на підприємствах та в установах Одеси у 1927—1929 рр. (%)

Рік	Лекції, бесіди, доповіді				Художні вистави ("живі газети")				Гучні читання				Гуртки			
	У.	Р.	Є.	ІН.	У.	Р.	Є.	ІН.	У.	Р.	Є.	ІН.	У.	Р.	Є.	ІН.
1927	5,7	91,3	3,0	—	16,0	78,1	5,9	—	5,3	88,5	6,2	—	13,1	81,3	5,0	0,6
1928	28,2	68,0	3,3	0,5	41,5	51,6	6,0	0,9	13,8	83,9	0,3	2,0	61,6	3,0	13,8	21,6
1929	41,8	54,8	2,9	0,5	47,9	46,1	5,3	0,8	17,3	81,7	0,4	0,6	35,8	4,0	17,3	42,9

явило такі факти: спілки, що об'єднували працівників розумової праці, читали 31 % російських книг, 41 % перекладної літератури, 20 % — української (в індустріальних спілках — відповідно 46 %, 45 % та 9 %) [27]. Попитом користувалися твори Т. Шевченка, В. Винниченка, П. Мирного, М. Вовчка, О. Вишні, В. Сосюри, П. Тичини, І. Котляревського, М. Коцюбинського, І. Франка.

З початку 1930-х років українізаційні процеси у сфері профспілок, як і в інших сферах (держапарат, освіта, культура), поступово набувають форм деукраїнізації. У 1930 р. вся робота профспілок, у т. ч. культосвітня, проводилася російською мовою. До завдань профспілок додається боротьба проти "проявів націоналізму", а профспілкових бібліотекторів — проти "шкідливих книжок". До кінця 30-х років українізація та її надбання були остаточно знищені.

Таким чином, аналіз українізаційних процесів у профспілковій сфері на Півдні України дає можливість зробити певні висновки. Українізація профспілок від початку мала на своєму шляху великі труднощі. Українці становили меншість як у складі профапарату, так і серед профспілкової маси. Це обумовлювалось великим відсотком росіян і євреїв серед робітників і службовців, особливо на Одещині. Тому основними завданнями українізаційної роботи у сфері профспілок були підвищення відсотку українців серед профактиву та рядових членів, вивчення ними української мови, літератури, впровадження елементів українознавства. У роботі серед пролетаріату головна увага спрямовувалася на культурну і масову діяльність.

Внаслідок виконаної роботи в галузі українізації профспілок було досягнуто певних результатів. Істотно збільшилася кількість українців у складі пролетаріату, серед членів профспілок та їх активу. Так, у 1930р. окремі профспілки склалися на

90 % з українців. Розширилася сфера вживання української мови. Вона впроваджувалася в діловодство та повсякденну роботу профспілок, у побут їх членів. Найзначніших результатів у напрямі українізації досягли спілки робос, робземліс. Певних успіхів вдалося досягти у сфері українізації культурної роботи профспілок. Збільшився відсоток українців та тих, хто знав українську мову в середовищі культпрацівників, українізаційні елементи впроваджувалися в роботу профспілкових клубів. На кінець 1920-х років найзначніших результатів тут було досягнуто в художній та гуртковій роботі. Повільно, але збільшувалась кількість україномовної літератури у профспілкових бібліотеках.

Характерними рисами українізації профспілок були дуже повільні її темпи. Це пояснювалось багатьма факторами. Тут відігравали свою роль і переобтяженість роботою профпрацівників, і байдуже, а іноді навіть і вороже ставлення до українізації як з боку профапаратчиків, так і з боку робітників та службовців. Формалізм у цьому питанні так і не вдалося подолати до кінця 20-х років. Оскільки не вдалося залучити робітничу масу у гурти з вивчення української мови, українізуючу роль повинна була відігравати культурно-масова робота, але зміст та насиченість останньої не могли значно вплинути на рівень українізації робітництва. На початку 1930-х років в умовах деукраїнізації майже уся культурна та масова робота проводилася російською мовою. Кількість українських книжок у профспілкових бібліотеках залишалася малою порівняно з російськомовними виданнями.

На початку 1930-х років до завдань профспілок додається організація мас на боротьбу з "націоналістичними проявами". Українізація та українізаційна робота профспілок, як і подібні процеси в усіх сферах життя, поступово зводиться нанівець.

1. *Верменич Я. В., Слюсаренко А. Г.* Політика коренізації в Україні (20—30-ті роки): досвід і уроки // Теоретичні проблеми вітчизняної історії, історіографії та джерелознавства.— К.: Вища школа., 1993.— С. 39—44; *Данишенко В. М.* До витоків політики "українізації" // С. 53—67; *Даниленко В. М.* Згорання "українізації" й посилення русифікаторських тенденцій у суспільно-культурному житті Радянської України в 30-ті роки // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. 36. СТ.— К., 1996.— Вип. 2.— С. 96—115; *Данишенко В., Верменич Я.* Троянський кінь "українізації" // Віче.— 1997— №5 (62).— С. 145—151; *Дашкевич Я. Р.* Українізація: причини і наслідки // Слово і час.— 1990.— № 8.— С. 55—64; *Діброва С. С.* Будуючи сім'ю народів: про практику розв'язання національного питання на Україні в 20—30 рр. // Під прапором лєнінізму.— 1989.— №11.— С. 48—59; *Лозицький В. С.* Політика українізації в 20—30-х роках: історія, проблеми, уроки // Український історичний журнал.— 1989.— №3.; *Чехович В. А.* Державно-правові питання українізації в 20-х роках // Минуле України: оновлені сторінки.— К.: Наукова думка, 1991.— С. 96—121.
2. *Майстренко І.* Історія комуністичної партії України.— Мюнхен: Сучасність, 1979.— 256 с.; *Майстренко І.* Національ-

ная політика КПСС в ее историческом развитии.— Мюнхен: Сучасність, 1978.— 293 с.; *Маркусь В.* Зовнішні аспекти процесів українського відродження 1920-х років в УСРР // Сучасність.— 1986.— № 2; *Пастернак Є.* Україна під більшевиками (1919—1939) (спроба історичної студії).— Торонто, (Канада),— 1979; *Шевельов Ю.* Українізація: радянська політика 1925—1932 років // Сучасність.— 1983.— № 5 — С. 36—57; *Шевельов Ю.* Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900—1914).— Мюнхен: Стан і статус.— 1987 — 295 с.

3. *Верменич Я. В., Слюсаренко А. Г.* Політика коренізації в Україні (20—30-ті роки): досвід і уроки // Теоретичні проблеми вітчизняної історії, історіографії та джерелознавства.— К.: Вища школа.— 1993.— С. 39—44; *Данишенко В. М.* До витоків політики "українізації" // С. 53—67; *Данишенко В. М.* Згорання "українізації" й посилення русифікаторських тенденцій у суспільно-культурному житті Радянської України в 30-ті роки // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. 36. ст.— Вип. 2— К.— 1996— С. 96—115; *Данишенко В., Верменич Я.* Троянський кінь "українізації" // Віче.— 1997— № 5 (62).— С. 145—151; *Дашкевич Я. Р.* Українізація: причини і наслідки // Слово і час.— 1990.— № 8.— С. 55—64; *Діброва С. С.* Будуючи сім'ю народів: про практику розв'я-

- зання національного питання на Україні в 20—30 рр. // Під прапором лєнінізму.— 1989.— № 11.— С. 48—59; *Лозицький В. С.* Політика українізації в 20—30-х роках: історія, проблеми, уроки // Український історичний журнал.— 1989.— № 3.— С.; *Чехович В. А.* Державно-правові питання українізації в 20-х роках та ін.
4. *Васильчук Г. М.* Українізація: погляд крізь роки // Рідна школа.— 1992.— № 1.— С. 49—51.
 5. *Колісник К.* Українізація державного апарату Харківської губернії в 1923—1925 рр. // Збірник Харківського історико-філологічного товариства / Харківське історико-філологічне товариство.— Х., 1998.— Т. 7.— С. 21—32.
 6. *Бурлака С. І.* Українізація і партпарат (перша половина 20-х років) // Трибуна.— 1991.— № 5 — С. 28—29.
 7. *Бондарчук П. М.* Українізація робітничого класу (20-ті рр. ХХ ст.) // Історія України.— 1998.— № 25—28.— С. 2—3; *Бондарчук П. М.* Українізація і профспілки УСРР у 20-ті роки // Історія України.— 1999.— № 21—24.— С. 4—5; *Бондарчук П. М.* Національно-культурна політика більшовиків в Україні на початку 1920-х років / НАН України. ІН-Т історії України.— К., 1998.— 45 с. (іст. зошити); *Бондарчук П. М.* Українізаційні процеси у профспілковому русі УСРР (1920-ті роки) / За ред. С. В. Кульчицького / НАН України.— К., 1999.— 46 с.— (іст. зошити).
 8. *Даниленко В. М., Бондарчук П. М.* Проблеми "українізації" робітників південних промислових регіонів УСРР (1920-ті роки) // Історія України: маловідомі імена, події, факти. 36. СТ.— К.: Рідний край, 1999.— Вип. 8.— С. 370—375.
 9. *Бондарчук П. М.* Профспілки УСРР як об'єкт і суб'єкт політики українізації (1920-ті рр.): Дис... канд. іст. наук.— К., 2000.— С. 57.
 10. Известия ЦК КП(б)У.— 1923.— № 7—8.— С. 2, 5.
 11. Відчит Первомайського округового виконавчого комітету за 1923/24 рік та за I квартал 1924/25 р.—Первомайськ.—1925 — С. 21.
 12. Таблицю складено за ЦДАГО.— Ф. 1.— Оп. 20.— Спр. 2249, арк. 58; Національний перепис робітників та службовців України (жовтень—листопад 1929р.): 36. статистичних матеріалів.— Х.: Укр. робітник, 1930.— С. 99, 100.
 13. Національний перепис робітників та службовців України (жовтень—листопад 1929 р.): 36. статистичних матеріалів — Х.: Укр. робітник, 1930 — С. XIII.
 14. Там само.—С. ХХІ.
 15. Отчет Николаевского окружного бюро профсоюзов 6-му окружному съезду за период ноябрь 1922 — март 1924 гг.— Николаев, 1924.—С. 21.
 16. Складено за Статистичним бюлетенем Одеської ОРПС.— 1927 — № 7 — С. 32—33.
 17. Складено за Красным Николаевом.— 1928.— 13 жовтня; Красный Николаев.— 1929.— 9 квітня.
 18. Державний архів Миколаївської області (далі — ДАМО).— Ф. Р. 778.— Оп. 1 — Спр. 582, арк. 138.
 19. Там само, ф. р. 823, оп. 1, спр. 2476, арк. 2.
 20. Красный Николаев.— 1928.— 28 червня.
 21. ДАМО, ф. р. 778, оп. 1, спр. 582, арк. 34, 50.
 22. Статистичний бюлетень Одеської ОРПС.— 1927.— Жовтень.— С. 82.
 23. Складено за Статистичним бюлетенем Одеської ОРПС.— 1927.— № 2.— С. 82—84
 24. Складено за Статистичним бюлетенем Одеської ОРПС, 1927.— С. 90—91; 1929 — № 3 (28).
 25. Статистичний бюлетень Одеської ОРПС.— 1927.— С. 85.
 26. Красный Николаев.— 1928.— 10 травня.
 27. Там само.

Stremets'ka V. O.

PARTICIPATION OF TRADE UNIONS IN THE UKRAINIZATION PROCESS IN SOUTHERN UKRAINE IN 1920th.

Based on a wide selection of literature, the article depicts the process of the Ukrainianisation of trade unions on the South of Ukraine in the 1920's. The author also shows the activity of trade unions towards spreading the sphere of using Ukrainian language by clerks and workers. Attention is given to positive and negative aspects of the process. Unfortunately at the beginning of 1930's the Ukrainianisation of trade unions has stopped and the fight against nationalism has become one of their new tasks.